
ENIGMELE, MITURILE ȘI REALITĂȚILE TESTAMENTULUI MARIEI (LUPU) RADZIWIŁŁ

Lilia Zabolotnaia

Despre viața și activitatea Mariei Lupu s-a scris puțin. O perioadă îndelungată de timp soarta și căsătoriile fiicelor lui Vasile Lupu, Maria (Lupu) Radziwiłł și Ruxandra, erau privite ca un instrument al luptei politice a tatălui lor. Și dacă viața Ruxandrei, într-o anumită măsură, a atras atenția cronicarilor (Costin 1990, 188-189; Latopis 1998, 177; Kraus 1965, 122) și istoricilor (Zahariuc 2003; Eremia 1999; Șerban 1991; Baidaus 2005; Mischevca, Marinescu 2006, 82-96; Czamańska 2012, 257-264; Zabolotnaia 2008a, 16-45), atunci viața Mariei, în opinia noastră, a rămas în umbră, inechitabil dezavantajată, chiar dacă a fost o femeie deosebită – cultă, inteligentă și cunoștea mai multe limbi străine.

Totuși, ținem să menționăm, că parțial crâmpoie din istoria vieții Mariei (Lupu) Radziwiłł pot fi restabilite din cercetările istoricilor polonezi și români, în special, în contextul activității politice a soțului (Gane 1991, 198, 206-218; Iorga 1910; Iorga 1911; Iorga 1932; Iorga 1937; Iorga 1992; Zabolotnaia 2004; Zabolotnaia 2008a, 27-42; Zabolotnaia 2008b, 16-45; Zabolotnaia 2010, 115-121; Zabolotnaia 2012, 43-50; Zabolotnaia 2013, 97-110, Spieralski 2001, 138, Wasilewski 1987, 399-401; Wasilewski 1989, 289-308). Vom remarca, însă, că Maria s-a bucurat de o deosebită atenție din partea literaților și scriitorilor (Kemény 1855; Twardowski 1681, cz. IV, II, 171; Bogdan 1969; Сенкевич 1886; Старицкий 1894). În articolul de față propunem reexaminarea și completarea studiilor istorice existente în lumina noilor documente depistate în Arhiva de Istorie de Stat din Lituania¹, Biblioteca Universității din Vilnius (Secția *Carte rară* și de manuscrise)² și Biblioteca Academiei de Științe (Secția de manuscrise)³.

Maria (Lupu) Radziwiłł a fost născută din prima căsătorie a lui Vasile Lupu cu Tudosca, fata vornicului Costea Bucioc (Băcioc) (Stoicescu 1971, 347-348; Eremia 1999, 153). Din această căsătorie s-au născut trei copii. O inscripție din 6/16 mai 1639 ne spune despre terminarea zidirii bisericii Trei Ierarhi. Alături de domnul țării sunt pomeniți doamna Tudosca, fiica lui Bucioc, și copiii – Ioan Voievod, Maria și Ruxandra (Andreescu, Stoide 1938, 27).

Maria (Lupu) Radziwiłł a fost măritată cu vestitul principe Janusz Radziwiłł. Nunta a avut loc la 5 februarie anul 1645 în capitala Țării Moldovei, Iași. S-au păstrat diverse mențiuni despre această nuntă, în care este descrisă frumusețea Mariei (Kemény 1973, 134-135, 644) și inteligența ei („fata învățată”) (Călători 1976, 25) (fig. 1, 2).

A fost prima femeie din Țara Moldovei, care a vizitat Europa în voiajul ei de nuntă (Italia). Mai apoi, fiind în audiență la regele Poloniei, a primit de la acesta daruri de nuntă și o carte de întăritură a proprietăților și bunurilor în Polonia (Wasilewski 1987, 399-400; Paliuștyte 1995, 173). Devenind soția marelui hatman lituanian Janusz Radziwiłł, a jucat un rol important nu numai în viața personală a acestuia și a fiicei acestuia din prima căsătorie (vitrege), dar s-a manifestat ca un darnic mecenat și protector al bisericilor și mănăstirilor ortodoxe din Polonia, Lituania – Kedainiai (Keydani), Sluck, Zabłódow (Słownik Geograficzny 1883, 17-19; Города 2009, 273-276; Kotłubai 1859, 335-336, 405) și Moldova (Iorga 1902, 32)⁴.

La momentul de față, în fondurile Arhivei de Istorie de Stat din Lituania⁵ și în Biblioteca Universității din Vilnius (Secția *Carte rară* și de manuscrise)⁶ am depistat 20 de scrisori cu caracter administrativ-gospodăresc, care cuprind

¹ Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas (LVIA) (F. 1280, Radivilos 1416-1939).

² Vilniaus universiteto biblioteka Rankraščių skyrius (VUB RS).

³ Lietuvos Mokslų akademijos biblioteka (LMAB).

⁴ S-a păstrat o scrisoare din 1644, iulie 17, în care se vorbește despre o donație a Mariei Lupu mănăstirii Aron-Vodă din Iași.

⁵ LVIA, F. 1280. Radivilos 1416-1939.

⁶ VUB RS, F-A 232-0001-00014; VUB RS, F4-A231-8003, 18004; VUB RS, F4-A205-15927, 15928 (0004).

Fig. 1. Maria (Lupu) Radziwiłł (autor necunoscut, după lucrarea lui Matthäus Merian (junior). Dział Dokumentacji Wizualnej i Digitalizacji. Muzeum Narodowe w Warszawie).

Fig. 2. Janusz Radziwiłł, soțul Mariei (Lupu) Radziwiłł (după Leybowicz 1758).

perioada căsătoriei și văduviei Mariei (Lupu) Radziwiłł (mijl. anilor '40 - sf. anilor '50 ai secolului al XVII-lea). Scrisorile Mariei Lupu sunt un izvor unic de epocă din mai multe puncte de vedere – conținut, stil, formă etc. Cel mai important e faptul că acestea sunt scrisori originale de la mijlocul secolului al XVII-lea, alte scrisori sau însemnări ale femeilor din această epocă practic nu s-au păstrat, cu mici excepții. Din scrisorile depistate constatăm că Maria (Lupu) Radziwiłł avea o libertate economică deplină față de soțul ei, își administrea afacerile financiare și economice privitoare la bisericile și mănăstirile ortodoxe.

În acest studiu ne vom opri doar la problemele legate de testamentul Mariei. Până în prezent se poartă discuții despre valoarea zestrei adusă din Moldova, ce bunuri deținea Maria (Lupu) Radziwiłł în Polonia (mobile și imobile), dar cele mai aprinse polemici au loc în jurul testamentului Mariei și al soțului ei și despre soarta testamentului (fig. 3).

Istoria moștenirii Mariei (Lupu) Radziwiłł reprezintă una din cele mai puțin cunoscute și neglijate chestiuni. De obicei, istoricii abordează aceasta temă într-o semantică patrimonială, iar scriitorii într-un context al ficțiunii.

În privința acestei întrebări, considerăm, că o serie de termeni și aspecte sunt deseori confundate sau utilizați separat și merită o abordare particulară: 1) Proprietatea Mariei în familie, ce provine din zestrea primită de la tatăl ei, Vasile Lupu. 2) *Weno* (dota) și cadourile de nuntă. 3) Gratificațiile regilor polonezi la uzufructul domeniilor imobiliare acordate Mariei. 4) Proprietatea soțului (Zabolotnaia 2014, 45-46).

Conținutul exact al zestrei Mariei (1625-1660) nu este știut, însă, conform documentelor de epocă, acesta era cuprins între 600 000 (Corfus 1983, 267-269, doc. 175) și 2 000 000 zloți⁷. Conform cercetărilor istoricului polonez Tadeusz Wasilewski, Maria (Lupu) Radziwiłł a adus cu ea zestre (*posąg*) 450 000 de zloți în numerar și bijuterii în suma de 15 000 de zloți (aur și argint). De asemenea, domnița moldoveancă pe durata vieții sale a căpătat în proprietate șase (6) staroste (unități teritorial-administrative) (Wasilewski 1987, 399).

⁷ Conform estimărilor, probabil exagerate, ale călugărilor ce o susțineau în judecata pe Maria, aceasta a cesionat suma de 2000 000 de zloți.

Fig. 3. Maria (Lupu) Radziwiłł
(după Leybowicz 1758).

Fig. 4. Maria (Lupu) Radziwiłł
(din colecția M. Berson).

În Varșovia, la 3 martie 1645, imediat după nuntă, Maria (Lupu) Radziwiłł primește de la regele polonez Władysław IV, în calitate de cadou de nuntă, trei concesiuni, ce îi acordau dreptul de proprietate afectat de *usufruct viager* asupra comitatelor, care aparțineau soțului său, Janusz Radziwiłł: comitatul Sejwy al sectorului Grodziec, Bystrzyca din provincia (regiunea) Lituaniană, precum și Retów na Żmudzi (Wasilewski 1989, 292-293).

Pe data de 20 septembrie 1645, peste 6 luni după nuntă (sic ! - L.Z.) Janusz Radziwiłł a înregistrat în „oprave/weno”⁸ suma de 600 000 de zloți în favoarea Mariei, pentru contul moșiilor din Zabłódow și din Bielicy. „Oprawa” sau „reformacja” au fost înregistrate în Brzeszcz (astăzi Brest, Belarus), în cea mai apropiată instanță de judecată a orașului unde se afla reședința din Kamienec. Acest document i-a asigurat juridic Mariei o sumă de 450 000 zloți (bani în numerar); bi-

⁸ Legislația epocii protejea drepturile de proprietate și moștenire ale fetelor și femeilor, în special a zestrei. Weno constituia proprietatea egală cu dublul preț al zestrei dat de nobilul polonez (șleahitici) viitoarei soții.

juterii, aur și argint în valoare de 150 000 zloți – valoarea generală înregistrată a fost până la 600 000 zloți. Janusz Radziwiłł a înregistrat în „oprava” suma de 600 000 de zloți în favoarea Mariei, pentru contul moșiilor din Zabłódow din regiunea Grodziec și din Bielicy (din regiunea Lida). În afara de „oprava”, Maria (Lupu) Radziwiłł a fost mandatată cu dreptul viager de proprietate asupra următoarelor moșii: Orla din regiunea Bielicy în Podlesia și Lubcz nad Nemnem din regiunea Nowogrodziec (Wasilewski 1989, 293-294) (fig. 4).

Mai târziu, Maria (Lupu) Radziwiłł dobândește de la Władysław IV drepturi reale de proprietate asupra unui al doilea comitat: Kazimierz (Dolny) din voievodatul Lubelski și Wilkija na Żmudzi. În 1649, Jan Kazimir (Ioan Cazimir) îi acordă dreptul de proprietate afectat de *usufruct viager* asupra comitatului Borisov (din Belarus). Deci, Maria (Lupu) Radziwiłł se bucura de posesia a 6 comitate, care aparțineau soțului său. Pe numele ei au fost trecute localitățile Zabłódow, Bielicy, Orla, Lubicz (Wasilewski 1987, 399-401).

Ulterior, în timpul procesului lichidării patrimoniale, din partea familiei Radziwiłł a fost înaintat argumentul potrivit căruia Maria (Lupu) Radziwiłł ar fi renunțat, în favoarea soțului său, la suma de 600 000 złoți în calitate de „*oprawa*“, pentru a-și menține dreptul real asupra comitatelor (Wasilewski 1989, 292-293).

După șapte ani de căsătorie, în 1652, cuplul Radziwiłł a schimbat locul reședinței principale în Kedainiai (Keydani). În luna septembrie a aceluiași an, Janusz Radziwiłł a clădit în acel oraș o mănăstire pentru doi călugări (cherntsow) care s-au stabilit cu traiul în lăcașul cu pricina și în luna octombrie a finisat construcția bisericii ortodoxe (Wasilewski 1989, 293). Biserica a intrat în dioceza mănăstirii Sfântului Duh din Vilnius (Wisner 2000, 8). Clădirea mănăstirii și bisericii a constituit un dar oferit soției sale, loială religiei creștin-ortodoxe. Merită de menționat, că majoritatea rechizitelor bisericești au fost donate de Vasile Lupu. Despre aceasta ne vorbesc documentele de epocă – Registrele lui Bogusław Radziwiłł și ale fiicei acestuia, Ludwiga-Karolina Radziwiłł, unde sunt menționate lucruri care cu siguranță făceau parte din zestrea Mariei, deoarece erau trecute din Registrul lui Janusz Radziwiłł. Mai mult ca atât, sunt enumerate anume obiecte din biserica ortodoxă din Kedainiai (Keydani), care cu siguranța nu făceau parte din averea familiei Radziwiłł (Regestr 1657; Regestr 1670, 21v-22).

În registrele de avere ale Radziwiłłilor se pomenesc icoanele ortodoxe și alte rechizite bisericești (sfeșnice, candelabre etc.), Biblia și altele (vezi Anexa 1), care cel mai probabil, au fost aduse de Maria (Lupu) Radziwiłł și cumpărate de dânsa personal⁹ sau de tatăl ei. Este cunoscut faptul că Janusz Radziwiłł i-a adus Mariei în dar relicviile Sfântei Varvara din biserica Sfântei Sofia din Kiev (Paliuștyte 1995, 179, 279) (fig. 5).

Nu cunoaștem în detalii cum se achiziționa și se administra averea în familie, însă, din documentele care s-au păstrat, putem să presupunem că toată proprietatea, inclusiv a Mariei, era în mâinile lui Janusz Radziwiłł. Implicat în diferite acțiuni politice, el mereu avea nevoie de bani. Probabil, pentru orice eventualitate și pentru a proteja

imobilul familial, Janusz Radziwiłł se folosește de averea soției sale.

Drept exemplu servește acțiunea militară la Moscova. Înainte de plecare, în ianuarie 1654, Janusz Radziwiłł a intrat în datorii importante, fapt ce l-a determinat să cauționeze suma de 90 000 de złoți în favoarea lui Krzysztof Zwiartowski și a soției sale, dar și să ipotecheze proprietatea din Bielicy, ce legal aparținea Mariei. Procesul privind titlul de proprietate al stăpânilor din Bielicy, a durat până la domnia regelui Jan III (Ioan al III-lea). Demersurile judiciare legate de moștenirea Mariei au fost denumite în literatura istorică „*procesul Bielsky*“ (Wasilewski 1989, 293).

La 31 decembrie 1655, în urma rănilor grave, Janusz Radziwiłł a murit la Tykocin (Wisner 2000, 51). După decesul soțului său și până la sfârșitul vieții Maria, fără succes, a luptat pentru a primi, conform testamentului soțului, averea de la Bogusław Radziwiłł, care devenise tutorele ei și al fiicei vitrege Anna-Maria, care mai apoi a fost soția acestuia (Radziwiłł 1979, 8, 345). Bogusław Radziwiłł a moștenit după moartea lui Janusz Radziwiłł toate proprietățile acestuia:

Birze, Dubinki, Kiejdany, Słuck, Kopyl, Wiżuny, Nowel, Siebież, Węgrów, Stara Wieś; care se întindeau în voievodatele Nowogródek, Troki (Trakai), Wilno (Vilnius), Vitebsk, Podlasie și Żmudzi (Radziwiłł 1996, 12; Zielińska 1996, 6). Numai în Słuck Janusz Radziwiłł avea 32 de moșii și 7 orașe cu castele: Słuck, Kopyl, Romanow, Starobin, Piaseczna, Lenin și Lubań (Города 2009, 276).

Maria (Lupu) Radziwiłł avea dreptul viager de proprietate la moșiile din Zabłódow din regiunea Grodziec și din Bielicy (din regiunea Lida), Orla din regiunea Bielicy în Podlasia și Lubcz nad Nemnem din regiunea Nowogrodziec, Kazimierz (Dolny) din voievodatul Lubelski și Wilkija na Żmudzi, Borisov (din Belarus). Pe numele ei au fost trecute orașe Zabłódow, Bielicy, Orla, Lubcz (Wasilewski 1987, 399-401).

Deci, putem observa că Maria (Lupu) Radziwiłł a rămas văduvă cu moșii imense, dar fără drept să le administreze, deoarece Bogusław Radziwiłł a ascuns testamentul soțului.

Până în 1657 Maria (Lupu) Radziwiłł îi tot scria lui Bogusław Radziwiłł (Kotłubai 1859, 408) cu rugămintea să-i comunice despre soarta corpului

⁹ List Maryji Lupu do starosty Keydanów o pieriedache obrazow do Keydanskoy cerkvi. VUB RS, F4-A205-15927, 15928. http://gluosnis.vu.lt/biblio/dshow?id=VUBo1_366869

КЕДИДАНЫ. Православная церковь Преображения, построенная Мариєю Радзивилль (Могиланка) вт. 1648 году. (Нынѣ упраздненная).

№ 17. Фот. М. Иоффе.

Каменная церковь во имя Преображения Господня.

b

c

VIEŠPATIES ATSIMAINYMO CERKĖ

Kedainių stačiatikių parapijos pradžia – 1652 m., kai miesto savininkas kunigaikštis Jonušas Radvila žmonai Marijai Lupul [kurė šv. Andriejaus cerkvę ir Viešpaties Atsimainymo vyrų vienuolyną prie Knypravos Rinkos aikštės. Pirmieji vienuoliai ir šventikai atvyko iš Vilniaus Šventosios Dvasios vienuolyno. Kedainių savininkas grafas Marijonas Hutten-Czapkis 1853 m. stačiatikių bendruomenei padovanojo Pilies gatvėje (dabar – Gedimino g.) buvusį mūrinių namų. Jis pagal architekto S. Ikonnikovo projektą buvo perstatytas, įrengta cerkvė, kuri 1861 m. pašventinta Viešpaties Atsimainymo garbei. 1889–1911 m. aktyvus Kedainių stačiatikių parapijos narys buvo Rusijos politikas ir reformatorius Piotras Arkadjevičius Stolypinas (1862–1911).

ХРАМ ПРЕОБРАЖЕНИЯ ГОСПОДНЯ

Возникновение православия и православного прихода в Кедайниах восходит к 1652 году, когда владетель города Кедайний князь Йонушас Радвила (pol. *Janusz Radziwiłł*) на площади Княвпавос для своей жены Марии Лупул (moldv. *Maria Lupu*) основал Свято-Андреевскую церковь и мужской Спасо-Преображенский монастырь. Первые монахи и священники прибыли из Вильнюсского Свято-Духова монастыря. В 1853 году владетель города Кедайний граф Маријнас Хуттен-Чапскис (pol. *Marian Hutten-Czapski*) подарил православной общине каменный дом на улице Пилис (теперь – улица Гедиминаса). По проекту архитектора С. Иконникова дом перестроен под церковь, которая в 1861 году была освящена в честь праздника Преображения Господня. В 1889–1911 г.г. активным членом Кедайнского православного прихода являлся политик и реформатор России Пётр Аркадьевич Столыпин (1862–1911).

THE HOLY TRANSFIGURATION CHURCH

Kedainiai Orthodox parish dates back to the year 1652 when Duke Jonušas Radvila (pol. *Janusz Radziwiłł*) who owned Kedainiai town at that time, founded the Orthodox Church of St. Andrew and the Monastery of the Holy Transfiguration in honour of his wife, Marija Lupul (moldv. *Maria Lupu*). Both the church and the monastery were located near Knypravos market square and the first monks and priests moved to Kedainiai from the Holy Spirit Monastery in Vilnius. In 1853 Count Marijonas Hutten-Czapski (pol. *Marian Hutten-Czapski*), the then owner of Kedainiai, gave the Orthodox community a brick building situated in Gediminas street (known at the time as Pilies street). This building was redesigned and rebuilt as an Orthodox Church by the architect S. Ikonnikov (russ. С. Иконников). The new church was consecrated as "The Holy Transfiguration of our Lord" in 1861. The famous Russian politician and reformer Piotr Arkadjevit Stolypin (russ. Пётр Аркадьевич Столыпин) (1862–1911) was an active member of Kedainiai Orthodox parish between 1889 and 1911.

d

Fig. 5. Biserica ortodoxă din Kedainiai (Keydani) (a-b - după Kedainiai Regional Museum*; c-d - foto autor).

* Imaginile din secolul al XIX-lea sunt oferite de către direcția Kedainiai Regional Museum. Aducem sincere și profunde mulțumiri și cu această ocazie.

Fig. 6. Bogusław Radziwiłł, soțul Annei Maria Radziwiłł (după Leybowicz 1758).

neînsuflețit al soțului ei și cerea înapoierea bunurilor ei, conform registrului de înregistrare (registru) a averii lui Janusz Radziwiłł.

Bogusław Radziwiłł (fig. 6) evita sub orice pretext întâlnirea și discuțiile cu Maria, pentru a prezenta testamentul soțului, despre retrocedarea proprietății ei nefiind vorba. În general, Maria (Lupu) Radziwiłł nu avea la mână nici un document juridic conform căruia ar fi putut pretinde oficial la averea soțului. Cu regret, nu dispunem de toate documente referitoare la procesul de moștenire a întregii averi mobile și imobile a lui Janusz Radziwiłł. Însă, se știe că procedura de moștenire a averii lui Janusz Radziwiłł s-a cam lungit, deoarece Maria (Lupu) Radziwiłł a contestat testamentul. Ea cerea partea sa de avere, ce i se cuvenea văduvei, și partea de zestre ce o primise în Moldova, numai acele lucruri, pe care le primise de la tatăl său (Археографический 1870, 373-374, док. 91)¹⁰, renunțând la obiectele mobile ale soțului decedat (Wasilewski 1989,

295-297). Despre această ne vorbește scrisoarea Mariei (Lupu) Radziwiłł din 15 martie 1657 în care îi cere lui Bogusław Radziwiłł să-i întoarcă ceea ce face parte din „*swego ubóstwa*” (din averea ei - *L.Z.*) și își exprimă speranța „*că dânsul va avea grijă ca nimic să nu piardă*” (Wasilewski 1987, 399-400). În această scrisoare este evidentă și clară revendicarea averii mobile a Mariei (Lupu) Radziwiłł, adică bijuterii, aur, bani etc. Nimic nu se vorbește despre proprietatea imobilă.

Maria (Lupu) Radziwiłł a făcut de nenumărate ori apel la rege, la rude, chiar și la instanțele de judecată. Regele personal se ocupa de acest caz, îi trimitea scrisori pline de promisiuni și asigurări de rezolvare a problemei Mariei și demnitarilor, responsabili de acest proces. În scrisoarea din 9 noiembrie 1597, regele Jan Kazimir se adresează către Wincent Gąsiewski și îl roagă să încheie contract cu Bogusław Radziwiłł și să-l oblige să respecte promisiunile, să aibă grijă de văduva și fiica decedatului Janusz Radziwiłł (Kotłubai 1859, 405, 52).

S-a păstrat „*Scrisoarea regelui Jan Kazimir către cneaghina Maria Radziwiłłowna, din 25 septembrie, anului 1658*”, în care regele îi scrie: „*Excelența, Vă salutăm cu un deosebit respect! Vă dorim multă sănătate și dorim nespus ... să fie în sfârșit rezolvată problema cu averea Radziwiłł ... cu regret nu e așa cum noi dorim ... avem speranță că la următoarea comisie se va găsi soluție pentru rezolvarea problemei. Pentru moment, nu avem altă ieșire. Vă doresc toate cele bune și Dumnezeu să Vă dea sănătate. Scris la Toruń, ziua 25 septembrie anului 1658, Domnia Noastră în Regatul Poloniei IX și Suediei X. Jan Kazimir, rege. Adresat: Excelenței Sale Maria Radziwiłł(owa), Voievojanca Vileniska. Cu deosebit respect*” (Kotłubai 1859, 406). Deci, din contextul scrisorii putem conchide că Maria, în primul rând, se ocupa de această problemă personal, ce vorbește despre educația ei aleasă, inteligență și statutul înalt în societate. Nu oricare femeie putea să-și permită să se adreseze direct la rege. Mai mult ca atât, să primească răspunsul regelui, cu adresare plină de respect. În al doilea rând, această scrisoarea confirmă că Maria (Lupu) Radziwiłł avea caracter volitiv, o poziție fermă în luptă pentru obținerea averii, era aptă și capabilă să se apere, își cunoștea drepturile ei patrimoniale.

¹⁰Original din 1656. VUB RS, F4-A231-18003, 18004.

În 1656, la un an după decesul soțului, un document confirmă că Maria (Lupu) Radziwiłł a încercat să-și recupereze averea din armata soțului. Ea trimite o scrisoare către starostele din Kedainiai (Keydani), îl roagă: „ajutați-mă să întorc de la Alexandru Judicki (Александр Юдицкий – войский Речицкий, староста Ясвонский) lucrurile, acaparate după moartea soțului meu Janusz Radziwiłł, în special corturi, care au fost date mie de tatăl meu, domnul Moldovei (hospodar Valașchi) ... Nu de mult eu am aflat, că domnul Judicki ... împreună cu alte lucruri ... a luat cortul ... pe care eu l-am dat cu împrumut soțului meu ... dacă asta e adevărat, atunci vă trimit **un blanchet cu semnătura mea ... în numele meu și împreună cu scrisoarea să trimiteți registrul** (sic! Deci erau mai multe - L.Z.) **lucrurilor luate de dânsul, pentru ca el să mi le întoarcă. În caz dacă va fi greu să-mi dea aceste lucruri, atunci rugați-l ca el neapărat să întoarcă cortul meu. Ce se face acolo la voi eu nu pot să știu, nu am vești. Vă rog frumos, informați-mă ce se face la Kiejdani și Wilko. 17 septembrie 1656. Maria Radziwiłł**” (Археографический 1870, 373-374, док. 91) (vezi Anexele 2 și 3).

Această scrisoare prezintă un interes deosebit din mai multe considerente. Maria (Lupu) Radziwiłł încearcă să recupereze averea soțului care era pierdută în expediție militară. Practic pretindea la lucruri irecuperabile. Soțul ei a pierdut bătălia, deci, concomitent, a pierdut muniția militară și civilă. În acest caz Maria (Lupu) Radziwiłł procedeză ca o stăpânitoare a propriei averi din două poziții juridice și statutare: a doamnei din Țara Moldovei, unde bărbații nu aveau drept să administreze, să vândă, să achiziționeze etc. zestrea soției. În scrisoare, ea subliniază că unele lucruri ale soțului sunt proprietatea ei, moștenite de la tatăl ei (adusă în calitate de zestre din Moldova - L.Z.) și erau date soțului cu împrumut. În Moldova, chiar dacă se confisca averea soțului (pentru trădarea patriei ș.a. - L.Z.), averea soției rămânea neatinsă.

Pe de altă parte, Maria (Lupu) Radziwiłł se poziționa ca o principesă, văduvă a marelui demnitar de stat, a marelui hatman al Lituaniei, voievod al Vilniusului. Dânsa face referință la registru (unde erau înscrise lucrurile ei – document juridic! - L.Z.), pentru confirmare și roagă să fie informată despre ce se face la Kedainiai (Keydani), adică sublinia, că este stăpână și trebuie să cunoască situația în moșiile ei. Această scrisoare confirmă

în plus că Maria avea o educație aleasă, cunoștea multe limbi, inclusiv polona. Atrage atenția în textul original al scrisorii că scria frumos, caligrafic, păstra distanța între litere și rânduri, explica rugămintele și poruncile în ordine logică. Un singur neajuns se observă – încurca uneori literele. Însă, considerăm că anume aceasta demonstrează că scria singură, fără ajutorul scribilor și purta corespondență personală în limbi cu caractere slavone și latine. Prezintă interes și faptul că trimite „un blanchet cu semnătura” (sic! - L.Z.), adică, avea hârtie specială pentru corespondență oficială, ca o doamnă responsabilă de afacerile casnice și familiale și de administrarea bunurilor familiale, ținea cont de veniturile și pierderile gospodărești.

Maria (Lupu) Radziwiłł ținea foarte mult la fiica sa vitregă, Anna-Maria, dar fiind într-o situație materială grea, nu putea să o susțină material. Bogusław Radziwiłł relata despre acest fapt paharnicului (podczaszy upicki) Krzysztof Styszka. Anna-Maria era dusă la Mitawa sub tutela principesei Ludwiga-Karolina din Kurlanda, rudă din partea lui Bogusław Radziwiłł. Maria (Lupu) Radziwiłł o ruga insistent pe ultimă să o ajute, să-i spună unde este ascunsă averea lui Janusz Radziwiłł și să-i recupereze partea ei. Însă rugămintele ei au rămas fără răspuns. Cu toate aceste probleme patrimoniale, Maria (Lupu) Radziwiłł se ocupa activ și energic de problemele familiale. În 1657 a pețit pe văduva Katarzyna Sobieska, sora lui Janusz Radziwiłł, pentru Mihał Kazimir Radziwiłł, vărul soțului (Wasilewski 1987, 399-400).

În căutarea averii soțului, Maria (Lupu) Radziwiłł schimba locuința dintr-o moșie la alta. Iarna și primăvara a trăit în Wizunki, apoi s-a mutat în Lubcz nad Nemnem. Procesul cu Bogusław Radziwiłł se tergiversa. La ședința Seimului din aprilie 1658, problema nu era rezolvată, iar agentul lui Bogusław Radziwiłł costata că situația este „propter minorem invidiam” (în latină – din cauza, aproape a fi proeminent, invidie, reproș, blestem) (Wasilewski 1987, 399-400).

În procesul de recuperare a averii s-au implicat și rudele din partea familiei lui Janusz Radziwiłł. Paweł Sapięha, hatmanul Lituaniei, la 2 aprilie 1658 îl avertiza pe Bogusław Radziwiłł că dacă nu-i va întoarce Mariei bunurile ei, atunci nu-i va întări acestuia moșia Stary Buchów din pământurile Bielorusiei (Wasilewski 1987, 399-400).

În 1658 Maria (Lupu) Radziwiłł a decis să plece singură la ședința Seimului, la Varșovia. Dar cumnatul ei, Jerzy Karol Hlebowicz, a convins-o să amâne această călătorie, deoarece dosarul ei era transferat pentru examinare la următoarea ședința a Seimului. Se știe că, la 22 mai 1659, Maria (Lupu) Radziwiłł a plecat la ședința Seimului la Varșovia. În același an i-a promis lui Paweł Sapieha, să-i cedeze moșia Retów în schimbul moșilor Zabłódow, luate de armată (Wasilewski 1987, 400; Wasilewski 1989, 295-297). După patru ani de rugăminți inutile către Bogusław Radziwiłł și după Seimul din 1659 Maria (Lupu) Radziwiłł pleacă la Królewiec¹¹, pentru o întrevvedere personală cu Bogusław Radziwiłł și pentru negocierea testamentului soțului său. Dar el a evitat din nou această întâlnire. În viziunea noastră, era o situație stupidă. Ani de zile Bogusław Radziwiłł nu a găsit timp să se întâlnească cu Maria (Lupu) Radziwiłł între patru ochi și să discute condițiile testamentului lui Janusz Radziwiłł.

Era evident că Bogusław Radziwiłł dorea cu orice preț să mențină toată averea în mâinile sale și să nu cedeze nici o palmă de pământ și nici un ban Mariei (Lupu) Radziwiłł. Este ciudat că oficial Bogusław Radziwiłł niciodată nu a declarat că refuză să înapoieze averea Mariei (Lupu) Radziwiłł. Mai mult ca atât, el îi trimite scrisori. S-a păstrat o scrisoare din 1 (13) iunie 1659: „*Principale Bogusław Radziwiłł ... către Anna din Mohilă Radziwiłł(owa), văduvă lui Janusz Radziwiłł*“, plină de compasiune și grijă (după formă, dar după conținut – fățarnică, ipocrită - L.Z.), cu adresarea „*Exelență, Dragă Pani Voievojanka Vilenska. Pentru mine întotdeauna Dragă Pani și soră*“ (Kotłubai 1859, 408). O numește Anna din neamul Mohilă¹². Numele Maria (Lupu) Radziwiłł se întâlnește în documentele de epocă poloneze și cu dublu nume – Anna-Maria. În *Registrelle* menționate în ruloul nr. 7 (Wałek nr. 7) depistăm o mențiune (pentru prima dată - sic! - L.Z.) despre portretul Mariei (Lupu) Radziwiłł cu numele dublu – Anna-Maria, doamnă voloșancă (*Anna Maryja gospodarówna wołoska druga zona księcia Janusza*) (Regestr 1657; Regestr 1670, 21v-22) (vezi Anexa 4).

Această scrisoare prezintă interes din mai multe considerente, de aceea o cităm mai desfășurat: „...

¹¹ Mai cunoscut ca Königsberg, acum orașul Kaliningrad din Federația Rusă.

¹² Nu este o greșeală. Vasile Lupu a obținut indigenatul în 1648 cu stema Movilă.

În primul rând, Vă mulțumesc că nu m-ați grăbit ... îmi pare rău, sunt nespuse de indignat și îngrijorat de problemele ce le aveți cu sănătatea ... Vă doresc ca Dumnezeu să Vă aducă miluire ... și cât mai repede însănătoșire ... mulți anii fericiți și plini de succes ... Mă doare inimă de greutate și neplăcerile Dumneavoastră ... sper și ... mă rog la Dumnezeu cât mai repede să fie rezolvate... și ca următorul Seim o să le pună capăt ... sunt mirat că Majestatea Voievodul de Vilna (Janusz Radziwiłł - L.Z.) având atâta bogăție a luat în arenda bunurile Dumneavoastră ... și va trebui la următorul seim să cereți întoarcerea ... averii care Vă aparține ... aș vrea să Vă dau un sfat ... să Vă pregătiți să prezentați (documente - L.Z.) care demonstrează tranzacțiile și dreptul la această avere¹³ ... și ar fi bine să le trimiteți scrisori ... să le amintiți despre nedreptate ... iar ce ține de banii ... care Vă aparțin ... sincer... acum nu sunt în stare să Vă dau această sumă de bani¹⁴; și sper că Dumnezeu totuși ne va scăpa pe noi de la aceste nevoi și greutăți ... nu mă îndoiesc că Dumnezeu o sa aibă grijă de Dumneavoastră... Să ne lăsăm în voia Domnului“ (Kotłubai 1859, 408).

La sigur că Maria (Lupu) Radziwiłł îl ruga să se întâlnească, dar el îi scria răspunsuri dulci. Din start, putem observa că scrisoarea este bine gândită și foarte bine structurată. Din primele rânduri Bogusław Radziwiłł se adresează către Maria (Lupu) Radziwiłł cu deosebit respect, enumără toate titlurile, subliniind statutul ei înalt (de văduva a marelui demnitar de stat) și legătură de rudenie „*soră*“. Primele rânduri sunt consacrate îngrijorării lui de sănătatea Mariei (Lupu) Radziwiłł. Apoi trece nemijlocit la problema abordată, îi dă sfaturi cum să procedeze mai bine, ce documente să pregătească pentru Seim și cum să-și apere propriile interese. Dintr-o parte, el demonstrează înțelegerea și susținerea văduvei, pe de altă parte, face referință la lege, care nu permite să-i dea averea și nu propune ajutorul său la aceste ședințe. Apare o singură întrebare: de ce documentele Mariei (Lupu) Radziwiłł nu puteau fi restabilite de instanțele judecătorești și din can-

¹³ Este o informație extrem de interesantă. Maria (Lupu) Radziwiłł nu avea nici un document juridic la mână de la soțul său care ar confirma tranzacțiile patrimoniale în familie. Bogusław Radziwiłł, fiind școlit, cunoaște foarte bine jurisprudența, operează cu terminologia juridică.

¹⁴ Cu mare probabilitate aici este vorba despre banii și tezaurul Mariei (Lupu) Radziwiłł, care făceau parte din zestrea ei.

celaria regală. Confirmarea la proprietate dânsa a primit-o de la regi. Să nu uităm, că în afară de zestrea adusă din Țara Molodvei, Maria (Lupu) Radziwiłł avea daruri de nuntă și averea agonisită în 10 ani de căsătorie, venituri de la moșii etc. În opinia noastră, Bogusław Radziwiłł intenționat reținea acești bani, sub pretextul datoriilor lui Janusz Radziwiłł și tutelei Annei-Maria. Cu siguranța, în testamentul lui Janusz Radziwiłł era menționată Maria (Lupu) Radziwiłł, inclusiv averea mobilă și imobilă care îi aparținea. Nu putea el să o dezmoștenească din propria ei avere, nu era legitim și nu era în puterea lui. Este surprinzător însă faptul de ce Janusz Radziwiłł nu a lăsat-o pe fiica sa sub tutela Mariei (Lupu) Radziwiłł. Izvoarele epocii demonstrează că între Anna-Maria și mama vitregă erau relații foarte bune și apropiate. Drept confirmare este faptul că Maria (Lupu) Radziwiłł în testamentul său a lăsat toată averea ficei vitrege și nu pomenește pe rudele sale din Moldova (sora Ruxandra, Ecaterina, mama vitregă și Ștefănel, fratele vitreg) (fig. 7).

Probabil Bogusław Radziwiłł o șantaja cu datoriile lui Janusz Radziwiłł. Ca moștenitor, el trebuia să întoarcă în primul rând datoriile defunctului. Sub acest motiv Bogusław Radziwiłł trăgăna afișarea testamentului. Aceste scrisori încă o dată confirmă că pe parcursul anilor Maria (Lupu) Radziwiłł niciodată nu s-a întâlnit cu Bogusław Radziwiłł și nu a discutat cu el condițiile testamentului.

În același an (1659), decepționată și bolnavă, Maria (Lupu) Radziwiłł a plecat la Labiawie, unde s-a întâlnit (ultima dată - *L.Z.*) cu Anna-Maria. Cu părere de rău, nu s-a păstrat nici o scrisoare din corespondența lor. Posibil simțea că puterile o lasă, dar fiind atașată de fiica vitregă, tânjea după ea și vroia să o vadă. Foarte probabil că anume atunci Maria (Lupu) Radziwiłł i-a promis Annei-Maria că dacă va găsi urmele averii sale, cea mai parte o să fie destinată ei.

După vizită la Anna-Maria, Maria (Lupu) Radziwiłł i-a scris lui Bogusław Radziwiłł o scrisoare (din 13 septembrie 1659) plină de revoltă și de necaz, la urmă scriind „*că va căuta orice ajutor pentru a-și găsi dreptate*“ (Wasilewski 1987, 400).

După reîntoarcerea în Lituania, la 20 noiembrie 1659, la Liubecz, ea a scris un testament desfășurat și două acte separate, particulare pentru averea mănăstirii ortodoxe Înălțarea Maicii Domnului (Zaśnięcica), pentru 12 călugări și 150 000

Fig. 7. Anna Maria Radziwiłł (după Leybowicz 1758).

galbeni din moșiile de la Zabłudow. În altă diată a lăsat 100 000 galbeni la două mănăstiri din Vilnius – una pentru călugări și una pentru maici, și pentru școlile care erau pe lângă aceste mănăstiri (adică ea era tutorele acestor școli - *L.Z.*) (Wasilewski 1987, 400) (fig. 8).

Fig. 8. Portretul Mariei (Lupu) Radziwiłł (autor necunoscut) (<https://www.google.MariaRadziwiłł>).

În scurt timp după întocmirea testamentului, la începutul anului 1660 (14/15 ianuarie), din păcate, a murit nedreptățită, în orașul Sluck și este înmormântată acolo, la Biserica Sfântă Treime. Moștenitorii (în particular legatarii) Mariei Radziwiłł au reușit să ramburseze suma de 471 000 złoți, ce a fost alocată la 13 mănăstiri, șapte biserici, școlii din Sluck, pensiunii din Vilnius și la 3 spitale. În calitate de cheltuieli de înmormântare, ea a consemnat suma de 600 de złoți pentru liturgia de 40 de zile (*sărindar*). Mănăstirii Sfântului Duh din Vilnius i-a donat suma de 200 000 złoți. Restul moștenitorilor au primit sume variind de la 400 000 la 100 de złoți. În a doua parte a testamentului este indicată suma în valoare de 91 164 de złoți. 37 436 de złoți le-a împărțit în trei părți egale: pentru Anna-Maria, fiica vitregă, și pentru două nepoate (Hlebowicz) (Wasilewski 1989, 305).

După moartea Mariei a început o luptă aprigă pentru averea ei succesorală și discuții (pertractare) în jurul testamentului.

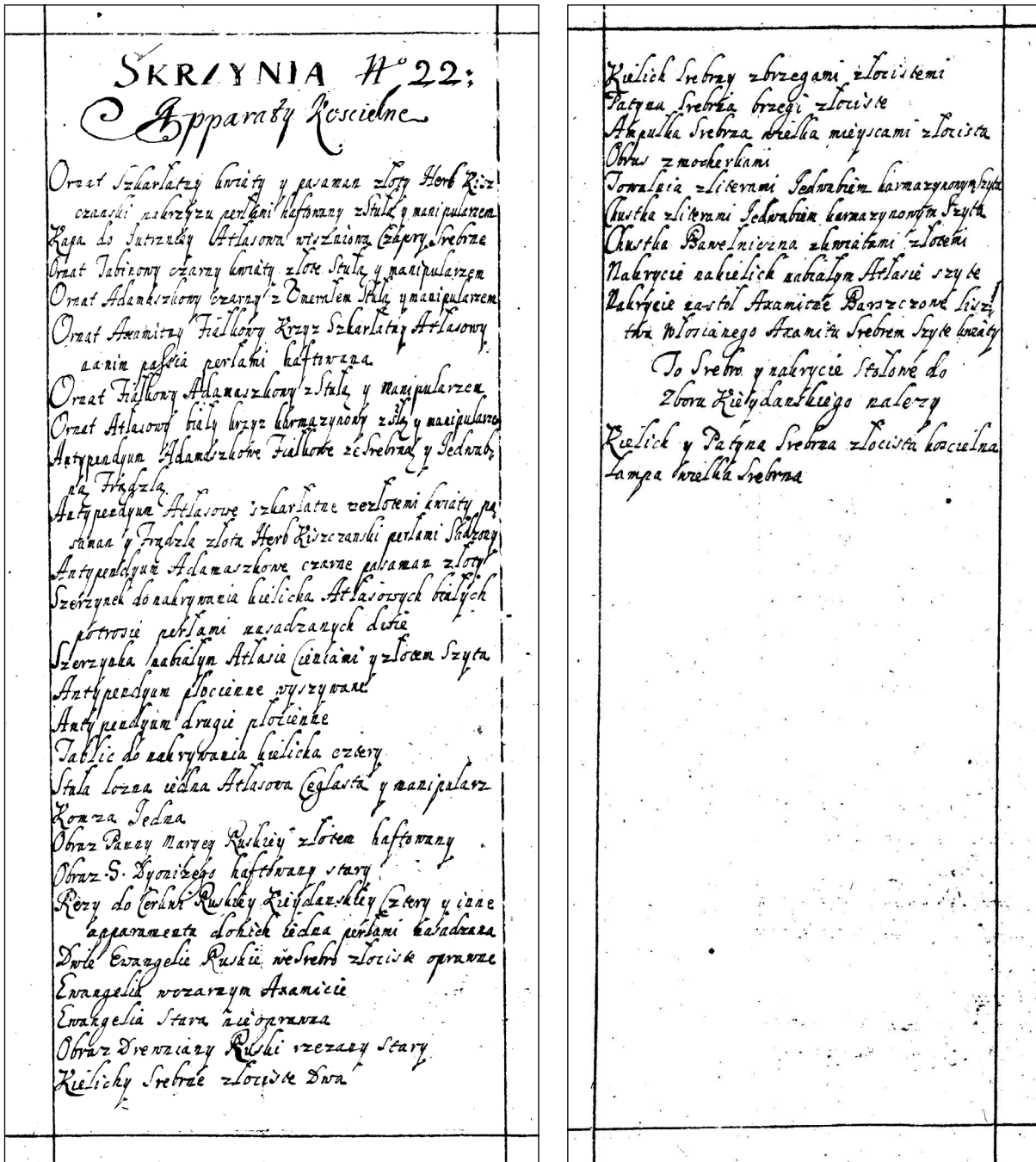
Fig. 9. Ludwika Karolina Radziwiłł (după Leybowicz 1758).

Printre părtașii fervenți ai luptei pentru restituirea moștenirii Mariei (Lupu) Radziwiłł se numără și cele mai apropiate rude, și anume, fratele ei vitreg pe linia paternă, voievodul Ștefăniță, și sora ei Ruxandra, văduva lui Timuș Hmelnițki.

Primul și-a înaintat pretențiile Ștefăniță Lupu (1659-1661), fratele Mariei, la Iași, la 23 mai 1660. Din instrucțiile lui Andreiaș Ianovici, sol în Polonia, aflăm că Ștefăniță înaintează pretențiile sale de succesori al zestreii surorii sale, Maria (Lupu) Radziwiłł: „Nu-i un secret pentru M.S. Regele și pentru Republică, că luminăția sa principesa Maria Radziwiłł, voievodeasă de Vilna, mare hătmăneasă a Marelui Principat al Lituaniiei, fiind dată de soție de viață și de pat luminăției sale principelui Radziwiłł (Janusz Radziwiłł - n.a.), a adus ca zestre în casa luminăției sale principelui de patru ori o sută de mii și cinzeci de mii de złoți polonezi (150 000 - n.a.), bani gheață, precum și bijuterii atât de multe și altă zestre, al căror registru M.S. Domnul este gata să-l trimită. Iar fiindcă acum Dumnezeu a chemat-o din această lume la slava Sa Sfântă, M.S. Domnul ca succesori legitim, reclamă succesiunea asupra zestreii egale, înscrise luminăției sale principesei de luminăția sa principele Radziwiłł, voievod de Vilna, asupra domeniilor și orașelor, lucru care, pentru a fi îndeplinit cât mai repede, roagă să dea scrisori din partea M.S. Regelui către domnealor domnii executori” (Corfus 1983, 268, doc. 175).

Răspunsul regelui la solia lui Andreiaș Ianovici era prompt. Ștefăniță nu se poate pronunța în privința dreptului său de succesiune asupra dozei surorii sale deoarece: „ambii sunt decedați ... cu acte între cetățeni particulari. Cu toate acestea, dacă s-ar ridica ceva împotriva numitelor contracte, liberă este reclamația de la succesori decedatului principe Radziwiłł ... care vor fi obligați să răspundă despre toate acestea ... domnului într-un tribunal convenit, afară doar dacă milostivirea sa domnul n-ar vrea să încredințeze căutarea dreptății cu numiții succesori unui for competent” (Corfus 1983, 271, doc. 176).

Cel mai interesant e faptul că s-au păstrat registrele zestreii după 15 ani la fratele ei vitreg, care era minor, când a fost încheiată căsătoria, în 1645 (Ștefănel fiind născut între anii 1641-1644 - sic! - L.Z.). După mulți ani și diverse evenimente bune și rele în familia domnească, mai ales cu caracter

Anexa 1. Fragment din: Registr skarbnice albo rzeczy Radziwiłłowny koniuszanki WXL która posyla z Królewca. 1670, Królewic (56 stron), str. 21v-22 (Vilnius universiteto biblioteka Rankraščiu skyrius).

politic (măziliria lui Vasile Lupu, prigonirea (exilare, deportare) familiei acestuia ș.a.) în familie s-a păstrat registrul de zestre al Mariei. E uimitor, că documentul a fost găsit în cancelaria altui domn. Mai mult ca atât, Ștefănel se declară unicul moștenitor și nici nu pomenea de sora lor Ruxandra și de mama sa Ecaterina Cerchezoaica, care la acel an mai era în viață (1660) (fig. 9).

Presupunem că în Polonia a fost trimisă copia foii de zestre a Mariei. Despre aceasta mărturisesc mai multe documente. În particular, în registrele bunurilor lui Janusz Radziwiłł și Bogusław Radziwiłł se pomenește o ladă a Movileștilor cu acte (34 skrzynia Mohilów), tot acolo erau (găsim) portretele Mariei Lupu (cu numele Ana-Maria), un portret al unui domn necunoscut din Moldova

90.

* Cheąc się dowiedzieć co się w tamtym kraju dzieje, tedy z umysłu posyłam do Wmści i pilno upraszam, abyś mię W. M. uwiadomić chciał (mianowicie), co się z Wilkiją dzieje, gdyż u nas słyhać, jakoby i pan Sztraberck ustąpił z Wilkiej, a kto się tam został, niewiem. Zaczyn i powtóre upraszam Wmci, abyś mię oznajmił o wszystkim co się z tamtym krajem dzieje, i co za nowiny W. M. raczycie miewać . . . . . A jeśli by śpiewaki moje, którzy się w Nowym Mieście zostali byli, to jest Piotrowski basista i Moskiewski, tedy uniżenie pilno upraszam W. M.: racz się W. M. o nich wywiadywać, dzie się obracają i racz im W. M. perswadować, żeby z tym posłancem moim (—przyjechali—), a ja za tę pracę odslużyć i podziękować winna zostawam, o co i powtóre prosząc, oddawam się zatym w łaskę W. M. Datt. z Dublin 15 Junii. Anno 1656. Marya X. Radziwiłowa.

„1656 год. Июня 15. Письмо с просьбой Марию Радивиль къ кейданскому старосту Кохановскому.

Желаю услышать что там слышно в нашемъ крае, посылаю к вам нарочнаго и покорнейше прошу уведомить меня, что произошло с Вилькией? У насъ поговариваютъ, будто и господин (пан) Штраберкъ выехалъ из Вилькии. Кто там остался? не знаю. Затемъ повторяю мою просьбу: донесите обо всемъ, что произошло с тем краемъ и какіе у васъ новости?...Если есть певчіе, которые остались в Новомъ-Месте, т.е. бась-Петровскій и Московскій; то убедительнейше и покорнейше Васъ прошу разузнать о нихъ, где они находятся? И извольте убедить ихъ приехать съ темъ же моимъ нарочнымъ. За эти труды обязуюсь отблагодарить и сказать спаси-бо. О чемъ повторяю мою просьбу, поручаю себя вашему благорасположенію. Данъ в Дублине. 15 июня 1656 года. Марія Кн. Радивиль

Подлинное собственноручное письмо княгине на листе на простой бумаге”.

Sursa: Археографический сборник документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси, 1870: Т.8, док. 90, с. 373. Оригинал 1656 года. VUB RS F4-(A231)18003,18004. Письмо В. Коханскому (Wawrzyncowi Kochanskiemu), старосте Кейданскому с просьбой о событиях и сделать некоторые повеления (указания).

Анеха 2. Fragment din: Археографический сборник документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси (Вильнюс 1870), 373-374, док. 91 (Vilniaus universiteto biblioteka Rankraščiu skyrius, F4-(A231)18003, 18004).

(Walek № 16 (48) *Hospodar Wołoski* (12); *Szuflada 60* (62) *Obraz Mołdawski woiewoda*), al unei domnite (*Szuflada 57* (61 v) *Obraz Alexandry Hospodarowny* - poate Ruxandra? - L.Z.) și al calului, pe care Vasile Lupu l-a dăruit lui Janusz Radziwiłł, în calitate de dar de nuntă (*Walek nr. 28* (51) *Obraz konia siwego morikonc od Hospodara Wołoskiego Xcia Januszowi dawane za które da 5000 talarow*) (Registr 1657; Registr 1670). Deci, nu putea fi vorba despre zestrea primei soții Katarzyna Potocka, deoarece

totdeauna se sublinia că ea este din familia Potocki și Movilă.

La zestrea Mariei (Lupu) Radziwiłł pretindea și sora ei Ruxandra Hmelnițka. În 1670, deci, la 10 ani de la moartea Mariei, Ruxandra se adresează regelui Poloniei cu rugămintea să-i întoarcă ei zestrea surorii sale, mai ales pretinde la averea imobilă (precum, de altfel, și fratele lor vitreg).

Noi am depistat un document, răspunsul regelui Poloniei dat Ruxandrei, în care e clar spus că toa-

91.

* Doszło mię onegdzie wiedzieć, iż J. M. p. Judzicki †, przy innym sprzęcie świętej pamięci dobrodzieja mego xiążęcia Jmci, i namioty zabrał, między któremi iż i mój własny też mnie od dobrodzieja rodzica mego dany, któregom xiążęciu Jmci bylam pożyczonym sposobem dała. Co jeśli tak jest, posyłam blankiet z podpisem ręki mej, abyś W. M. imieniem moim do J. M. napisać chciał, spisawszy i registr pobranych rzeczy, aby chciał wrócić. A jeśli będzie się zdawało J. M. trudno oddawać, tedy przynajmniej o ten mój własny namiot usilnie go upraszać. Co też tam dzieje się, nie mogę mieć wiadomości: proszę tak o Kiejdanach, jako i o Wilkiej cheiej mię W. M. uwiadomić. Zatem W. M. Panu Bogu oddawam. Dat. w Popielu d. 11 7bris A-o 1656. Maria X. Radziwiłowa . . .

„1656 год. Сентября 11. Письмо вдовы Януша Радивила Марию къ старосте кейданскому Коханскому.

Марія Радивиль просить чрезъ посредство старосты кейданского Коханского, чтобы Юдицкій (Александр Юдицкій – войскій Речицкій, староста Ясвонскій) возвратилъ ей вещи, захваченные после смерти ея мужа Януша, особенно требует палатки, подаренные княгине ее родителемъ, подаремъ Валахским.

*Господин Коханскій. Недавно я узнала, что господин Юдыцкій вместе с другими вещами, оставшимися по смерти бл. Памяти благодетеля моего князя его милости (Януша Радивила), забралъ и шатры, въ томъ числе и мой собственный, подаренный мне моимъ родителемъ, и который я дала заимобразно покойному мужу моему. Если это правда, то препровождаю вамъ при **семъ бланкетъ съ моею подписью**, чтобы благоволили написать къ нему отъ имени моего имени и вместе с письмомъ послать реестръ забранных имъ вещей, чтобы он возвратилъ ихъ мне. А если ему почему нибудь трудно будетъ отдать эти вещи, то просите его, чтобы онъ возвратилъ мне по крайней мере мой шатеръ. Что тамъ у васъ делается, не могу иметь известия. Прошу известите меня, что делается в Кейданахъ и Вилькеи. Данъ в Попель 17 Сентября 1656 года. Марія Радивиль.*

Подлинное письмо на полулисте бумаги”.

Sursa: Археографический сборник документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси, 1870: Т.8, док. 91, с. 373-374. Оригинал 1656 года. VUB RS F4-(A231)18003, 18004.

Анеха 3. Fragment din: Археографический сборник документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси (Вильнюс 1870), 373-374, док. 91 (Vilniaus universiteto biblioteka Rankraščių skyrius, F4-(A231)18003, 18004).

tă avere a sa imobilă Maria (Lupu) Radziwiłł a lăsat-o fiicei sale vitrege Anna-Maria¹⁵ (fiica lui Janusz Radziwiłł din prima căsătorie cu Katarzyna Potocka) (vezi Anexa 5).

În această istorie cu zestrea Mariei (Lupu) Radziwiłł apare o întrebare importantă – cum aceste rude apropiate (sora și fratele vitreg) au fost iniți-

ați în detalii despre zestrea ce i-a fost dată Mariei (Lupu) Radziwiłł în Moldova în bani și bijuterii (și echivalentul lor în bani); despre toate pământurile ce erau înregistrate pe numele Mariei (Lupu) Radziwiłł, despre moștile soțului ei, de moștenirea pe viață întărite de regii Poloniei. Concomitent nu sunt cunoscute acte oficiale sau scrisori particulare, testamente etc. care ar mărturisii despre întreținerea unor relații de rudenie între ei.

¹⁵ LVIA, F. 1280.A. 1, № 599, 76 v (Zablódow 1581-1824).

WATEK N° 6.

- 1 Obraz bez napisu. Osoba młoda Sarmiana z białym futerkiem.
- 2 Sigismundus Casimirus. Władisłai Regis Poloniae filius.
- 3 Alexander D. S. Rex Poloniae
- 4, 5, Ioannes Wischa, Cantuarog Cambridgii.
6. Ieny Carl Hebonich. aetatis fuit 15 annis.
- 7 Nicolaus Hebonich Pastolarius Vlarum.
- 8 Ioannes Samuel Hebonich aetatis sub 20 annis.
- 9 Władisłaus 4^{ty} D. S. Rex Poloniae
- 10 Alexander Xapbe Diuonshie.

WATEK N° 7.

- 1 Obraz pucha Renata Krolowa Polska.
- 2 Elizabeth. Xięzka Brandeburska, Matka Xcia Bogusława
- 3 Długi tali
- 4 Xięzka Kancelaryna, z domu Lubomierska.
- 5 Katarzyna Potocka, Xcia Janusza Wdy Wileń. żona.
- 6 Anna Maria Krzywocówna Xcia Motauskiego, druga żona Xcia Janusza.
- 7 Kardynim. Obcięcie te Xcia.
- 8 Xcia Ostrowska w stroju fardelkim serwim
9. 10 Dwa obrazy, Elżbieta Syniowieckiej, Xcia Mikstara żony

WATEK N° 8.

- 1 Obraz Dama brogna, Jac Barbara Krolowa Polska.
- 2 Dama w wysim płaszczku woberni, piżynicy piasek jostny.
- 3 Dama w obnawie, w koronie diamentowej z perłami, ozłazice wopku.
- 4 Anischa Radziwiłłowa Xcia Kiszarińska.
- 5 Xięzka Kancelaryna, z domu Lubomierska
- 6 Dwa, żony obe. Dama Leschypshus z osthanclerob Koning
- 7 Dama woberni, w cztym, płaszczku wsi.
- 8 Anna Kiszarińska Radziwiłłowa, Wosina Wileń.

- Costin 1990:** M. Costin, Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-vodă încoace (1595-1675). In: Letopisețul Țării Moldovei (Chișinău 1990), 135-251.
- Czamańska 2012:** I. Czamańska, Situația unei femei între domnie și violență. Cazul Roxandei, fiica lui Vasile Lupu. In: (Coord. L. Zabolotnaia) Factorul feminin în istorie. Culegere de studii și documente (Chișinău 2012), 257-264.
- Eremia 1999:** I. Eremia, Relațiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1653) (Chișinău 1999).
- Gane 1991:** C. Gane, Trecute vieți de doamne și domnițe (Chișinău 1991).
- Happel 1973:** Eberhard Werner Happel, Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domniță din Moldova. In: Călători străini despre Țările Române. Volum îngrijit de M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și P. Cernovodeanu, vol. V (București 1973), 643-647.
- Iorga 1902:** N. Iorga, Studii și documente cu privire la istoria românilor. Legăturile principatelor române cu Ardealul. De la 1601 la 1699, vol. IV (București 1902).
- Iorga 1910:** N. Iorga, Viața femeilor în trecutul românesc (Vălenii de Munte 1910).
- Iorga 1911:** N. Iorga, Femeile în viața neamului nostru (Vălenii de Munte 1911).
- Iorga 1932:** N. Iorga, Scrisori de femei (Vălenii de Munte 1932).
- Iorga 1937:** N. Iorga, Portretele doamnelor române (București 1937).
- Iorga 1992:** N. Iorga, Istoria românilor în chipuri și icoane (retipărită) (București: Editura Humanitas 1992).
- Kemény 1973:** Ioan Kemény, Memorii. In: Călători străini despre Țările Române. Volum îngrijit de M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și P. Cernovodeanu, vol. V (București 1973), 134-137.
- Kemény 1855:** Zs. Kemény, *Özvegy és leánya* (Budapesta 1855).
- Kotlubai 1859:** Ed. Kotlubai, *Życie Janusza Radziwiłła* (Wilno i Witebsk 1859).
- Kraus 1965:** G. Kraus, Cronica Transilvaniei 1608-1665. Traducerea și studiul introductiv G. Duzinchevici, E. Reus-Mirza (București 1965).
- Latopis 1998:** Latopis ziemi Mołdawskiej i inne utwory historyczne. Tłumaczenie, wstęp i komentarze Ilona Czamańska (Poznań 1998).
- Leybowicz 1758:** H. Leybowicz, *Icones familiae ducalis Radivilliane* (1758).
- Mischevca, Marinescu 2006:** V. Mischevca, F. Marinescu, Testamentul Roxandrei Hmelnițki (Lupu) din 15 ianuarie 1667. In: (Coord. L. Zabolotnaia) Civilizația medievală și modernă în Moldova. Studii (Chișinău 2006), 82-96.
- Paliuštyte 1995:** A. Paliuštyte, Jonušo Radvilos mecenatyste. In: Lietuvos kultūros tyrinėjimai, I tomas (Vilnius 1995), 163-279.
- Radziwiłł 1979:** Bogusław Radziwiłł. Autobiografia. Opracował Tadeusz Wasilewski (Warszawa 1979).
- Radziwiłł 1996:** Radziwiłł herbu trąby (Warszawa 1996).
- Regestr 1657:** Regestr rzeczy które są w skarbnicy Bogusława Radziwiłła koniuszego WXLit gubernatora generalnego X-a Pruskiego. 1657. Królewic (79 stron). Uniwersitatea din Vilnius. Secția de Manuscrise.
- Regestr 1670:** Regestr skarbnice albo rzeczy Radziwiłłowny koniuszanki WXL która posyła z Królewca. 1670, Królewic (56 stron), str.(p.) 21v-22. Uniwersitatea din Vilnius. Secția de Manuscrise.
- Słownik 1883:** Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich. Pod red. B. Chlebowskiego, Zeszyt 37, Tom IV (Warszawa 1883), 17-19.
- Spieralski 2001:** Zd. Spieralski, Awantury Mołdawskie (Bălți 2001).
- Stoicescu 1971:** N. Stoicescu, Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Secolele XIV-XVII (București, 1971).
- Șerban 1991:** C. Șerban, Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653) (București 1991).
- Targosz 1997:** K. Targosz, Sawantki w Polsce XVII w. Aspiracje intelektualne kobiet ze środowisk dworskich (Warszawa 1997).
- Twardowski 1681:** S. Twardowski, Wojna domowa z Kozaki i Tatary. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/646449/Wojna-domowa-z-Kozaki-i-Tatary>
- Wasilewski 1987:** T. Wasilewski, Radziwiłłowa z Lupulów Maria. In: Polski Słownik Biograficzny, tom XXX, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1987), 399-401.
- Wasilewski 1989:** T. Wasilewski, Walka o spadek po księżnej Marii Wołosze, wdowie po Januszu Radziwiłł, w latach 1660-1690. In: Miscellanea Historico-Archivistica, t. III, Radziwiłłowie XVI-XVIII wieku: w kręgu polityki i kultury (Warszawa- Łódź 1989), 289-308.
- Wisner 2000:** H. Wisner, Janusz Radziwiłł. 1612-1655. Wojewoda Wileński, Hetman Wielki Litewski (Warszawa 2000).

- Zabolotnaia 2004:** L. Zabolotnaia, Raporturile dinastice și rolul „diplomației de mariaj” în relațiile moldo-polo- ne în a doua jumătate a secolului al XIV-lea - mijlocul secolului al XVII-lea (Chișinău 2004).
- Zabolotnaia 2008a:** L. Zabolotnaia, Movilențele și descendenții. Pagini necunoscute. Unele contribuții la gene- alogia descendenților lui Ieremia Movilă. Tyragetia s.n. II/2, 2008, 27-42.
- Zabolotnaia 2008b:** L. Zabolotnaia, Între politică și destin. Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu, văzută prin prisma seculară a istoriei. Revista de Istorie a Moldovei 3, 2008, 16-45.
- Zabolotnaia 2010:** L. Zabolotnaia, Ślub księcia Janusza Radziwiłła z Marią Lupu widziany oczyma im wspol- czesnych. In: Relacje polsko-rumunskie w historii i kulturze. Materiały z sympozjum (Suceava 2010), 115-121.
- Zabolotnaia 2012:** L. Zabolotnaia, The story of the courtship of Catherine “the circassian”, the second wife of the prince Vasile Lupu. Codrul Cosminului XVIII/1, 2012, 43-50.
- Zabolotnaia 2013:** L. Zabolotnaia, Destinul unei doamne în istoria Moldovei. Mituri și realități despre Ecaterina Cerchezoaica – a doua soție lui Vasile Lupu. Tyragetia s.n. VII/2, 2013, 97- 110.
- Zabolotnaia 2014:** L. Zabolotnaia, Enigmele, miturile și realitățile testamentului Mariei Radziwiłł. In: Sesiunea Științifică a MNIM. Rezumatele comunicărilor (Chișinău 2014), 45-46.
- Zahariuc 2003:** P. Zahariuc, Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658) (Iași 2003).
- Zielińska 1996:** T. Zielińska, Radziwiłłowie herbu Trąby - dzieje rodu. In: Radziwiłłowie herbu Trąby (Warszawa: DiG 1996), 3-43.
- Археографический 1870:** Археографический сборник документовъ относящихся къ исторіи Североза- падной Руси (Вильнюс 1870).
- Города 2009:** Города, местечки и замки Великого Княжества Литовского (Минск 2009).
- Сенкевич 1886:** Г. Сенкевич, Потоп. <http://flibusta.net/b/288431/read>
- Старицкий 1894:** М. Старицкий, Перед бурей. <http://www.livelib.ru/author/315921>

Mysteries, myths and realities regarding the testament of Maria (Lupu) Radziwiłł

Abstract

The matter of Maria (Lupu) Radziwiłł's will is one of little-known questions. Usually this issue was considered by historians in the context of property of the Radziwiłł family, or used by writers in literary fiction that gave rise to many myths.

In this article the author examines this question in several ways: 1) The property brought by Maria (Lupu) Radziwiłł, a daughter of Vasile Lupu, as a dowry; 2) *Wiano* and wedding gifts; 3) Awards of Polish kings for life ownership of real property; 4) The property of her husband.

The amount of the dowry of Maria is not exactly known, but according to documentary evidence, it numbered from 600,000 to 2000,000 zlotys: 450 thousand in money and 150 thousand in jewels (gold and silver). Besides, she received six starostwos (territorial units) for life tenure.

After the death of Janusz Radziwiłł (1655), Maria tried to return the money and jewelry from her dowry, which was at the time under the custody of a cousin of her husband - Bogusław Radziwiłł, but he evaded the return of its property. Maria Radziwiłł has repeatedly appealed for help to the king, her relatives and tribunals, but could not get justice. She died in 1660, leaving a will. Her heirs managed to return 471,400 zlotys, which were given to 13 convents, seven churches, Slutsk School, Vilnius Boarding School, and 3 hospitals. 600 zlotys were unsubscribed to the service of forty Prayers. Monastery of the Holy Spirit in Vilnius got 200 thousand zlotys. The remaining heirs received from 400,000 to 100 zlotys.

The closest relatives of Maria Radziwiłł – Gospodar Stefaniță, her half brother on the father, and her sister Ruxandra, Tymish Khmelnytsky's widow, also actively fought for her property. The author concludes that the relatives did not appear in her will.

Disputes regarding Maria's property lasted until the beginning of the 19th century that later (and up to the present) gave rise to many legends and myths.

List of annexes and illustrations:

Annex 1. Fragment of the document: Regestr skarbnice albo rzeczy Radziwiłłowny koniuszanki WXL która posyła z Królewca. 1670, Królewic (56 stron), str. 21v-22 (Vilnius universiteto biblioteka Rankraščių skyrius).

Annex 2. Fragment of the document: Археографический сборник документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси (Вильнюс 1870), 373-374, док. 91 Vilnius universiteto biblioteka Rankraščių skyrius, F4-(A231)18003, 18004).

Annex 3. Fragment of the document: Археографический сборник документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси (Вильнюс 1870), 373-374, док. 91 Vilniaus universiteto biblioteka Rankraščių skyrius, F4-(A231)18003, 18004).

Annex 4. Fragment of the document: Regestr skarbnice albo rzeczy Radziwiłłowny koniuszanki WXL która posyła z Królewca. 1670, Królewic (56 stron), str. 45 (Vilniaus universiteto biblioteka Rankraščių skyrius).

Annex 5. Fragment of the document: Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas, F. 1280 (Radivilos 1416-1939), A. 1, nr. 599, 76 v (Zablódow 1581-1824).

Fig. 1. Maria (Lupu) Radziwiłł (copy of the portrait by Matthäus Merian (Jr.) made by unknown artist. Dział Dokumentacji Wizualnej i Digitalizacji. Muzeum Narodowe w Warszawie).

Fig. 2. Janusz Radziwiłł, husband of Maria (Lupu) Radziwiłł (after Leybowicz 1758).

Fig. 3. Maria (Lupu) Radziwiłł (after Leybowicz 1758).

Fig. 4. Maria (Lupu) Radziwiłł (from collection of M. Berson).

Fig. 5. Orthodox Church from Kedainiai (Keydani) (a-b - after Kedainiai Regional Museum; c-d – photo by the author).

Fig. 6. Bogusław Radziwiłł, husband of Anna Maria Radziwiłł (after Leybowicz 1758).

Fig. 7. Anna Maria Radziwiłł (after Leybowicz 1758).

Fig. 8. Portrait of Maria (Lupu) Radziwiłł (unknown author) (<https://www.google.MariaRadziwiłł>).

Fig. 9. Ludwika Karolina Radziwiłł (after Leybowicz 1758).

Тайны, мифы и реалии относительно завещания Марии Радзивилл

Резюме

История завещания Марии Радзивилл является одной из малоизвестных и малоизученных проблем. Обычно этот вопрос либо рассматривался историками в контексте имущества Радзивиллов, либо использовался литераторами в беллетристике, что породило множество мифов.

В данной статье автор исследует этот вопрос в нескольких аспектах: 1. Имущество, которое Мария, дочь Василия Лупу, принесла в семью в качестве приданного; 2. *Вено* и свадебные подарки; 3. Пожалования польских королей на пожизненное владение недвижимым имуществом; 4. Имущество мужа.

Объем приданого Марии точно не известен, однако, согласно документальным свидетельствам эпохи, ее приданое составляло от 600 000 до 2000 000 злотых: 450 тысяч деньгами, 150 тысяч драгоценностями, золотом и серебром. 6 староств она получила на пожизненное владение.

После смерти Януша Радзивилла (1655 г.) Мария пыталась вернуть деньги и драгоценности из своего приданого, которые находились у опекуна, двоюродного брата мужа – Богуслава Радзивилла, но он под любым предлогом уклонялся от возвращения ей имущества. Мария Радзивилл неоднократно обращалась за помощью к королю, родственникам и в трибуналы, но не смогла добиться справедливости. Она умерла в 1660 г., оставив завещание. Наследникам (легатам) Марии Радзивилл удалось вернуть сумму в 471 400 злотых, которыми были наделены 13 монастырей, 7 церквей, Слуцкая школа, Виленский пансион и 3 больницы. 600 злотых было отдельно отписано на сорокадневную службу *сорокоуст*. Монастырь *Святого Духа* в Вильне получил 200 тысяч злотых. Остальные наследники получили от 400 000 до 100 злотых.

Активную борьбу за наследство Марии Радзивилл развернули и ближайшие родственники – сводный брат по отцу господарь Штефэницэ и родная сестра Руксандра, вдова Тимуша Хмельницкого. Автор приходит к выводу, что родственники не фигурировали в ее завещании.

Судебные разбирательства по имуществу Марии затянулись до начала XIX века, что впоследствии (и до настоящего времени) породило множество легенд и мифов.

Список приложений и иллюстраций:

Приложение 1. Фрагмент из документа: Regestr skarbnice albo rzeczy Radziwiłłowny koniuszanki WXL która posyła z Królewca. 1670, Królewic (56 stron), str. 21v-22 (Vilniaus universiteto biblioteka Rankraščių skyrius).

Приложение 2. Фрагмент из документа: Археографический сборник документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси (Вильнюс 1870), 373-374, док. 91 (Vilniaus universiteto biblioteka Rankraščių skyrius, F4-(A231)18003, 18004).

Приложение 3. Фрагмент из документа: Археографический сборник документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси (Вильнюс 1870), 373-374, док. 91 (Vilniaus universiteto biblioteka Rankraščių skyrius, F4-(A231)18003, 18004).

Приложение 4. Фрагмент из документа: Regestr skarbnice albo rzeczy Radziwiłłowny koniuszanki WXL która posyła z Królewca. 1670, Królewic (56 stron), str. 45 (Vilniaus universiteto biblioteka Rankraščių skyrius).

Приложение 5. Фрагмент из документа: Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas, F. 1280 (Radivilos 1416-1939), A. 1, №599, 76 v (Zablódom 1581-1824).

Рис. 1. Мария (Лупу) Радзивилл (неизвестный художник с портрета Маттеуса Мериана (младшего). Dział Dokumentacji Wizualnej i Digitalizacji. Muzeum Narodowe w Warszawie).

Рис. 2. Януш Радзивилл, муж Марии (Лупу) Радзивилл (по Leybowicz 1758).

Рис. 3. Мария (Лупу) Радзивилл (по Leybowicz 1758).

Рис. 4. Мария (Лупу) Радзивилл (из коллекции М. Берсона).

Рис. 5. Православная Кедайняйская церковь (a-b - по Кедайняйский областной краеведческий музей; c-d - фото автора).

Рис. 6. Богуслав Радзивилл, муж Анны Марии Радзивилл (по Leybowicz 1758).

Рис. 7. Анна Мария Радзивилл (по Leybowicz 1758).

Рис. 8. Портрет Марии (Лупу) Радзивилл (автор неизвестен) (<https://www.google.MariaRadziwill>).

Рис. 9. Людвика Каролина Радзивилл (по Leybowicz 1758).

12.03.2015

Dr. Lilia Zabolotnaia, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: lilia_zabolotnaia2000@yahoo.com